

Йордан Йовков

Светата нощ

I

Колкото и да бяхме откъснати от света и усамотени, все пак и в нашия затънтен край можеше да се познае, че утре е Великден. Още вчера, разпетия петък, ние гледахме гръцките часове да се разхождат пред постовете си, както всякога, но да държат сега пушките си надолу с дулата – знак на всесветския траур през тоя ден. Днес пък в нашата застава войниците почнаха да се готвят още от сутринта: праха, чистиха помещени-ята, миха се и се бръснаха. Всички бяха много весели, смееха се и луду-ваха като деца. Някои само седнали настрана и наведени над някое пар-че книга, сложено на коляното, съсредоточено пишеха писма.

Надвечер от ротната застава се завърна Арсо артелчикът и тоя път двете му мулета бяха натоварени с рядък товар: червени яйца, козунаци, агнешко месо и две бурета с вино. Това беше прочутата девета разклад-ка. Всеки захвърли каквато работа беше заловил и тичаше на двора. Дигна се голяма връва. Искаха от Арсо още сега да развърже чувалите и не да вземат, а само да погледат яйцата и козунаците – нещо, което строгият артелчик не искаше да позволи. Горе, от един прозорец, се по-казва Кузев, взводният подофицер. Той се готвеше да се бръсне, беше загърнат с бяла авлия и гъста сапунка покриваше цялото му лице. В това положение той надали можа да проговори нещо, ала едничкият му вид не само прекрати глъчката и освободи зле притиснатия артелчик, но веднага няколко души грабнаха тежките чували и ги занесоха в склада.

На двора се появи и опълченецът Чаню, писарят на заставата. Над ухото му беше забодена писалка, бледното му лице имаше умореното и съсредоточено изражение на човек, който току-що се е откъснал от уси-лена работа и бърза да се повърне пак към нея. И наистина, щом разбра за какво беше всичкият тоя ШУМ Чаню се прибра пак в стаята си. Но вече лесно можеше да се разбере с какво се занимава и защо цял ден не беше се показал навън. Писмена работа той нямаше много. Но обичаше да се зачита по цели часове в едно малко евангелие, което всякога носеше със себе си. Освен това имаше и странния навик да подчертава мно-го често някои пасажки, като си служеше с една малка линийка. И това той вършеше тъй бавно, внимателно и грижливо, както изобщо върше-ше цялата си канцеларска работа.

Когато за първи път го заварих да тегли тия свои линии, той се сму-ти, но не се опита да крие. Аз обичам да се разговарям с него и неволно

се пошегувах.

– Слушай, Чаню – казах му, – знаеш ли, че ти вършиш голям грях. Когато се подчертават някои думи, това значи, че се отделят от всички други, като по-важни и по-хубави. В евангелието няма думи, няма истини по-хубави и по-слаби. В него всичко е еднакво истинно и хубаво, всичко трябва да се приема тъй, както си е.

Тоя човек, който имаше ръста и силата на атлет, можеше да се смущава и черви като дете. Той ме загледа смаяно, някакво отчаяние се яви в погледа му, помъчи се да отговори и неясно смънка нещо. Аз излязох и го оставих сам. Мислех, че бях се пошегувал най-невинно, и скоро забравих тази случка. Но няколко дни подред след това виждах Чаня да се разхожда из двора на заставата, бавно, с наведени очи към земята, като че търсеше нещо. Понякога се спираше, поглеждаше нагоре и тогава на лицето му, с набръчкано чело и свити вежди, стоеше някаква голяма мъка и тежка, болезнена мисъл. Дойде веднъж по служба при мене. Говорихме за много работи, свършихме и аз го освободих да си иде. Но той се спря и неговото детско смущение се яви пак на лицето му.

– А за онова, господин подпоручик – почна нерешително той, – дето бяхте ми казали, за подчертаването... Аз размислих... Не сте прав, господин подпоручик – натъртено и с някаква болка довърши той.

– За какво не съм прав?

– Дето казахте, че било грешно да се подчертават думи в евангелието. Размислих – не е грешно. Защото нали трябва да изучаваме всичко добре, за да го изпълняваме. Аз затуй подчертавам, не за да туря едно по-горе от друго, а за да го запомня по-лесно. Размислих и разбрах, че тук няма грях.

Сега ми стана ясно за какво беше мислил той през самотните си разходки из двора на заставата, разбрах колко тежки усилия е трябвало, на тая прямодушна и честна мисъл, за да измине, толкова кратък логичен път. Разкаях се най-искрено за шегата си и разбира се, напълно, се съгласих с него. И Чаню продължи да си служи по-нататък с линейката, чистосърдечно и без страх. Бях уверен, че днес през всичкото време той беше чел и както всякога – и чел и подчертавал.

Стъмни се. Нощната служба в заставата започна както обикновено. Новата дежурна част беше строена на двора. Офицерският кандидат беше се завърнал от обиколката си по постовете и даваше и тук наставленията си. Той беше млад човек, служеше с увлечение и обичаше дългите речи. „Внимавайте добре – говореше той, навярно тъй, както преди малко беше говорил по постовете, – внимавайте, и не мислете, че утре като

е Великден, нищо не може да се случи. Напротив – неприятелят тъкмо такова време избира!“

Затракаха ножовете върху пушките, и първите, патрулни двойки поеа бавно пътя към бродовете на Места. Беше ясна, безоблачна нощ и над черните шарове на смоквите и над високите тополи грееха звезди. Изведнъж наблизко в гората извиха чакали, и след малко пак замлъкнаха. Това стигаше да се разляят всички кучета в селото и по овчарските кошари в полето. Но сред тоя тревожен лай ясно се различаваха гласовете на постовите кучета. Това показваше, че и там, на самата граница, службата, беше започната. Из високата тръстика на блатата, из бодливите храсталаци тихо се провираха патрулите, дебнеха и се вираха в светлата повърхност на голямата река – тая зловеща черта, която никоой не смееше да премине, и върху която вечно витаеше смъртта.

II

От полка, който беше на позиция зад нас, бяха ни съобщили, че тази нощ по случай Възкресение Христово ще има служба, ще бъдат събрани всички дружини, а след това ще има обща трапеза. Канеха и нас. Изкушението не беше малко. Ние можехме без особен риск да идем, защото не се отдалечавахме повече от един-два километра и при това пак оставахме в участъка си. Най-после празникът, който идеше, не беше ли общ и за нас, и за ония, които бяха насреща ни? Всеки е наклонен да вярва, че в такива дни настъпва мълчаливо примирие, което прави невъзможни каквито и да било враждебни действия. Но кой знай? Неприятелят не избира ли тъкмо такова време, както беше казал кандидатът? А на границата, където неизвестността и напрегнатото очакване са нещо постоянно, всяка опасност, макар и отдалеч предположена само, изглежда вече вероятна и близка. Решихме затова да не ходим никъде.

Стояхме до късно. Неизбежната меланхолия и чувството на самотност, които в навечерието на големите празници всякога ни обземат, когато сме далече от близките си или когато съвсем нямаме такива, после – леката завист, че малко по-назад, в полка, всички са свободни и без грижи – всичко това стягаше душата и ни правеше мълчеливи. Аз четях нещо, кандидатът лежеше на леглото си с ПОДБИТИ под главата си ръце и унесено гледаше пред себе си. Но четири или пет пъти вече той беше ставал, отиваше до прозореца и като си пазеше сянка с ръце, доближаваше лицето си до тъмното стъкло и гледаше навън. После недоволно някак се завръщаше, лягаше пак и отново се унасяше. Но последния път, щом погледна в прозореца, той бързо се дръпна назад и радостно извика:

– Най-после! Изгрява!

Аз скочих от мястото си и също като него погледнах навън. Далеч на изток, над тъмните върхове на дърветата, гореше широко огнено сияние, пресечено от черната линия на хоризонта. Като че някакъв грамаден пожар беше пламнал там. Наоколо тъмнината беше се разведрила и на избистреното небе тук-там грееха звезди. Изгряваше месецът. Огненото сияние растеше, но самият диск още не беше се показал.

Изгряването на месеца, тая пленителна и мистична феерия на нощта, тук, на границата, е всякога едно радостно събитие. Месецът е приятел и съюзник, който се желае и очаква. Кога изгрява и кога засяда,

каква е всяка негова фаза и колко трае – всичко това се знае най-подробно. Защото, какво е граничарят? – питаше често на словесното Кузев. И си отговаряше сам: очи и уши. А пък има ли месец, службата е по-лека: опасността не е вече тъй страшна, когато може да се види и измери с очи.

И много естествено беше, че щом видяхме да изгрява месецът, изведнъж почувствахме облекчение и се развеселихме. Аз повече не разтворих книгата, кандидатът възбудено почна да се разхожда из стаята. Той погледна часовника на ръката си и каза:

– Часът е единадесет. Трябва да са забили вече камбаните. Как бият великденските камбани! Всякога съм чувствувал това само чрез трепета на детските години. Празниците са за децата, казват. И наистина, де е оная чиста и хубава радост!

Той направи няколко крачки, замисли се за минута и продължи:

– Всяка година по това време си спомням една и съща случка. И спомням си това и с умиление, и с някаква горчива болка. Чакай, аз ще ти разкажа.

Бях малък тогава, трябва да съм бил шест или седемгодишен. Бяхме станали и седяхме до огъня. А вън биеха вече камбаните! Господи, каква радост усещах тогава! Струваше ми се, че цялата земя се люлее в тия звукове и ангели пеят навън. Срещу големите празници всякога ни ушиваха по нещо ново. И като че и сега аз чувствавам особения дъх на нова басма, който чувствавах тогава, когато ми обличаха великденската премяна. Всичко, всичко си спомням най-ясно. Аз имах и други брат, помалък, но по-едър и по-своенравен от мене. Такова капризно дете беше – сърдеше се и плачеше за нищо и никакво. Пък един ужасен бас имаше, нетърпимо и страшно беше да го слушаш. Той беше се разплакал и тогава. Виждам ясно погледа на майка си, тоя незабравим поглед, в който имаше не укор и не заплашване, а някаква кротка и тиха скръб. „Мълчи – говореше му тя, – мълчи, синко; на такъв ден и птичките се радват, а ти плачеш.“ Вярвай ми, всяка нейна дума за мене беше несъмнена истина. Струваше ми се, че виждах червената зора на небето, черните клони на овошките и в тях птичките, които се събуждат, цвърчат и се радват, задето е Великден. „Мълчи – продължаваше майка ми – ще идем на черква. Ще възкръсне Исус Христос. Той е погребен сега в каменен гроб, затворен и заключен. Пазят го войници. Но ще възкръсне.“ „Как ще възкръсне?“ – питаше недоверчиво и строго брат ми.

Той неусетно беше се умирал и с още начумерен поглед и с измокрено от сълзи лице, захласнато слушаше. „Как ще възкръсне? –

разказваше майка ми, доволна, че умири тоя лош тиранин. – Щом запеят «Христос възкресе», той като малко птиченце ще хвъркне и ще иде на небето...“

Отидохме на черква. Помня голямото множество хора, с ярко осветени лица от свещите, помня тържествения и тайнствен обряд през нощта, но още по-ясно помня дълбокия мрак над морето от човешки глави и над разлюлените хоругви. Аз често поглеждах нагоре. Само след продължително вглеждане тоя мрак се повдигаше и откриваше някоя самотна звезда. И ето запяха „Христос възкресе“. Изведнъж – виждам го като сега – из черковната стряха изхвъркна малко черно птиче и като се подемаше лъкатушно, изгуби се нагоре към небето. Зарадван, обхванат цял от благоговееен трепет, аз прострях ръка и като посочвах със запалената свещ, извиках много високо, за да ме чуят всички: „Ето го! Ето го!“ Никой, разбира се, не обърна внимание на мене, аз се сконфузих и не можах да разбера това равнодушие на хората. Но сам аз чаках и видях, че всичко стана тъй, както майка ми разказваше и, главното, вярвах, вярвах от всичката си душа.

Кандидатът свърши разказа си. Неволно вълнението му премина и у мене. Идеха тия минути, когато много и далечни спомени изведнъж се събуждат и дълго ни държат в сладката си власт. Не можеше и дума да става за спане, не ни съдържаше и в стаята. Ние се стегнахме набързо и излязохме да направим обикновената си нощна обиколка.

III

Вън на двора неволно трябваше да се спрем, смаени от тайнствената прелест на южната нощ. Месецът беше изгрял напълно, но тънкият му сърп стоеше още ниско, медночервен и без блясък. Мъртвите и слаби лучи нямаха сила да разсеят тъмнината и само на изток небето беше светло и блещеше с нежната синина на атлаз. Тук-там грееха по-едри звезди. Беше тихо. Никакъв звук не се чуваше, никакво движение не разклащаше черните грамади на дърветата.

Изведнъж някъде наблизко гръмна буря от гласове, странна и непознатата песен, която скоро затихна, като че грабната и отнесена надалеч, и веднага пак прозвуча все тъй високо и ясно. Какво можеше да бъде това? Може би реката беше преминала и вече ни нападаха? Часовоят заби сигналния звънец. Тогава и ние с кандидата, и войниците, които наизскачаха из караулното помещение с пушка в ръце, и Кузев, и Чаню опълченецът, който неочаквано се появи кой знай отде – всички се втурнахме към часовая. Намерихме се навън и първата ни работа беше да погледнем към върха Инджас, където три-четири километра от нас беше гръцкото укрепление. Високо в ясното небе се издигаше тъмният масив на планината, но там беше тихо, нищо не се виждаше освен светлата точка на един огън, който си гореше там всяка нощ. Пееше се някъде по-близо и по-ниско. Една-две секунди минават само, и ние разбираме всичко: там пееха „Христос възкресе“.

– Гърците пеят – казва спокойно Кузев, който беше излязъл малко по-напред. – Около черквата трябва да са. Ей де светят свещите им. А, много са, гледайте!

Отвъд Места, по посока на селото, което сега не се виждаше, в самото подножие на планината, като че беше се събрал най-гъсгият мрак на нощта. Там блещиха хиледи светли точки, едни от които бяха наблизко и се сливаха като жеравата на огнище, а други по-настрана се движеха из тъмнината, като светулки. Нищо друго не можеше да се види. Но ние знаехме, че тъкмо на това място денем се белееше малката черквица. В селото имаше няколко гръцки дружини, горе на укреплението – още няколко. Всички, както се виждаше, бяха дошли на черква.

Но сега друго също такава пееше се зачу откъм противоположната посока, зад нас. Чуваше се по-глухо и по задавено, защото идеше отдалеч, но беше все тъй многогласно и широко. Обръщаме се: пееха там

пък нашите в полка. Пееха и те „Христос възкресе“. Ниско над тъмната линия на хоризонта грееше и там светло сияние от свещите.

Всичко това беше тъй необикновено и неочаквано! Някои от войниците се засмя, опита се да се пошегува нещо, но сконфузено замлъкна. Запахна отново от двете страни. Ясно и близко се чуваше единият хор, който беше насреща ни, в късите паузи, като далечно ехо, дочувахме и другия. Нищо по-импозантно, нищо по-гържествено не можеше да има от това. Нощта беше все тъй тиха, тъмнината сливаше всички очертания на земята и над хаоса на мрака по-необятно се издигаше осветеното небе с малкото си звезди и с тънкия сърп на месеца.

Отколе вече над тия места тежеше призракът на войната. Горе по високите върхове на планината и долу в полето – навсякъде земята беше изорана от окопи, опасана с телени мрежи, обременена с желязо и бетон. Скрити в мрака, невидими и мълчаливи, зееха железните гърла на хиляди оръдия. И сред тия зловещи и мрачни лабиринти, и тук, и там, около трепетното сияние на запалените свещи, стояха хиледите въоръжени хора с открити глави, с осветени лица. Те пееха и докато ръцете стояха върху меча или здраво стискаха пушката, очите бяха обърнати към небето и сърцата се изпълваха с упование и любов.

Ние слушахме, без да си проговорим. Малко по-настрана се виждаше едрата фигура на Чаня опълченеца. Той беше гологлав, от време на време едната му ръка се раздвижваше, спираше се после върху гърдите му и той оставаше неподвижен, с ниско приведена глава. И ето, когато едновременно замираха последните звукове и от двете страни, по някаква странна случайност, в небето на запад се откъсна и падна звезда. Минутната и следа угасна и се стопи в мълчанието на нощта – кратък миг, през който като че всичко наоколо беше спряло дъх.

Ние почакахме, но вече нищо не се чу. Светлите точки в подножието на планината се раздвижиха, почнаха да се отдалечават в разни посоки и да гаснат. Изгуби се и светлото сияние откъм лагера на полка. Службата и от двете страни се свърши. Месецът беше се издигнал по високо и по-ярко грееше над черните върхове на гората.

Тръгнахме да се приберем. Войниците бяха се върнали по-рано и някаква нова случка беше ги събрала накуп сред двора. Из отворените врата на кухнята, където сутрешната работа беше вече започната, излизаше шип ярка светлина и до самия праг две големи кучета въртяха опашка и умилително поглеждаха навътре. Това бяха постови кучета. Дошли са някои войници от постовете, а пък за да додат по това време, трябва да се е случило нещо. И наистина, от най-близкия пост бяха

докарали някакъв човек, заловен на границата. Кузев беше успял да го разпита и накъсо ни разправи работата.

Отидохме да го видим. Войниците се дръпнаха настрана и в ярката светлина, която излизаше от кухнята, видяхме тоя човек. Много и най-различни хора бяха залавяни на границата и във всеки един от тях дезертърът или контрабандистът много скоро се позна-наваше. Нищо подобно не виждахме сега. Пред нас стоеше някаква странна и жалка фигура. Мъртвешки бледно лице, още по-бледно сред посивялата, сплъстена брада. Не дрехи, а някаква купчина от дрипи, мокри и изцапани с кал и тиня, покриваха уродливото тяло. Това сякаш не беше човек, а призракът на удавник, излязъл из водата. Говореше несвързано и разсеено. На всичко отгоре, недочуваше добре. Малко можеше да се разбере от това, което разправяше. Но той казваше името на някакво село, където тръгнал да иде, там имал дъщеря с две деца и тях искал да види. И от всичко, което беше проговорил, това беше най-смислено и ясно и него повтаряше дори когато го питахме за съвсем друго.

– Кога премина реката? – попитах го и няколко пъти повторих това все по-високо. Той ме гледаше равнодушно, като че не ме разбираше. – Кажй, кога премина реката?

– Когато запяха в селото, господин подпоручик – отговори вместо него едни от войниците, които бяха го докарали.

Тоя нов разпит обърна вниманието на войниците и те надодоха по-близо. Между тях едвам сега забелязах Чаня, Лицето му беше разтревожено и напрегнато. Някъде зад него говореше, другият войник от поста: „При нас много добре се чуваше – разказваше той, – над водата по-добре се чува.“ Ставаше дума за пеенето преди малко.

– Чу ли нещо, когато минаваше реката? – извиках пак. – Чу ли да пеят някъде?

– Две дечица има дъщеря ми – някак унесено и като че на себе си проговори той. – Две, трябва да са пораснали. Не съм ги виждал.

Никаква друга мисъл като че нямаше в тоя беден и болен ум. И може би преди малко, когато в нощта звучеше тържественият възглас „Христос възкресе“, в същото това време той се е борил с мътните вълни ма реката и тия думи пак са стояли на устните му. Вода течеше от него. Той се превиваше и потреперваше.

– Студено ли ги е? – извиках му.

Тоя път той ме чу и кротко и тихо отговори:

– Не. Гладен съм.

Видях, че Чаню опълченецът трепна и направи някакъв неясен

жест, войниците се спотаиха. Аз срещнах погледа на кандидата и ясно разбрах това, което искаше да ми каже: „Никакъв шпионин и никакъв контрабандист не е. Един нещастен човек и нищо повече!“

Ние тръгнахме към стаята си. Веднага зад нас се вдигна глъчка. „При мене – разпалено и високо говореше Чаню, – при мене в канцеларията. Там и огън може да се накладе.“

Малко по-късно някакъв шум навън ме накара да погледна из прозореца. Войниците бяха се прибрали. Из двора минаваха двама души: Чаню, който крепеше някаква чиния в ръцете си, и Арсо артелчикът – с хляб в една ръка и свещ – в другата. На строгото лице на артелчика стоеше изражение, което ясно показваше, че ако той е направил някаква отстъпка, направил е това не без колебание и не без сериозни причини.

IV

На другия ден станахме късно. Вън беше хубав слънчев ден. Кандидатът беше се стегнал вече, ходеше из стаята и с пълен глас пееше някакъв любовен руски романс. От него лъхаше здравата жизнерадост на млад и безгрижен човек. Спомних си веднага снощния му разказ, вълнението му, от което сега нямаше никаква следа, спомних си за пеенето, което слушахме, за арестантнна. И всичко това ми се стори като отколешен и невероятен сън.

Слязох долу в стаята на Чаня. Заварих го приведен над масата си и като ме видя, стана и остави малката си червена книжка. Остави я разворена тъй, че да не се изгубят страниците. Лицето му беше уморено и пръстеножелто. Той като че не беше спал цяла нощ. Близо до огнището, на което гореше голям огън, лежеше арестантинът, покрит с няколко платнища. Виждаше се само косата му, пълна още с пясък, и лицето му, слабо и желто като на мъртвец. Когато Чаню излезе навън по работа, подигнах книжката му и погледът ми се спря върху тия повторно подчертани думи: „Елате при мене всички скърбящи и обременени и аз ще ви утеша...“

Излязох при вратите на чифлика. Огряна от слънцето, планината откриваше всички подробности на очертанията си и всички бои, с които я пъстреха сипеи, скали, поляни и гори. Ясно се виждаше и укреплението на Инджас: блещяха четирите пояса на телените мрежи, зад тях криволеше линията на окопите с тъмните очи на амбразурите, широки зееха входовете на казематите и най-горе, като корубите на исполински костенурки, извиваха се куполите на крепостните оръдия.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Иван Иванов

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том първи, „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7934>]